

Hans Renders

HET ZELFBEWUSTZIJN VAN DE BIOGRAAF

Waarom de biografie geen roman is

Wat is er te zeggen over de theorievorming met betrekking tot de Nederlandstalige biografie? Niet veel, afgemeten aan het aantal publicaties – recensies niet meegerekend – dat over de biografie verschijnt. Sinds een jaar of twintig is Nederland gezegend met een fikse toename aan nieuwe biografieën, er is een *Biografie Bulletin* uitgegeven onder auspiciën van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde en biografieën krijgen meer aandacht dan ooit. Tegelijkertijd kan vastgesteld worden dat een reflectie op al die biografieën achterwege is gebleven. De in Nederland veelgeprezen Engelse en Franse biografietraditie wordt geschraagd door een stroom aan nieuwe secundaire literatuur. Nederlandse biografen grijpen nog altijd terug op Johan Huizinga, Jan Romein of Sem Dresden. Alsof hun boeken reacties waren op Nederlandstalige biografieën. Het zou mooi zijn om Nederland met Engeland en Frankrijk te vergelijken. Maar afgezien van een paar verdienstelijke aanzetten is in Nederland helemaal geen sprake van expliciete theorievorming. Geenszins wil ik Jan Romein, Sem Dresden of Jan Fontijn te kort doen, zij hebben serieuze theoretische beschouwingen geschreven.¹ Maar een cultuur zoals in Engeland en Frankrijk waar met de regelmaat van de klok biografische studies verschijnen zoals recent de bundel *Mapping Lives* onder redactie van Peter France en William St Clair, *Body Parts* van Hermione Lee, *A Higher Form of Cannibalism? Adventures in the Art and Politics of Biography* van Carl Rollyson of *Le pari Biographique; Écrire une vie* van François Dosse, kennen wij niet.²

In 1998 heb ik beweerd dat in Nederland lange tijd geen biografieën-traditie bestond wegens het ontbreken van theorievorming op dit gebied.³ Vier jaar later viel Elsbeth Etty, in een artikel in *NRC Handelsblad*, me daarin bij en voegde daaraan toe dat er sinds het verschijnen van de met een theoretisch commentaar begeleide biografie van Annie Romein-Verschoor van Angenies Brandenburg in 1988 een hausse aan wetenschappelijk verantwoorde biografieën is verschenen.⁴ Ik zou die hausse willen laten beginnen met Wam de Moors biografie van J. van Oudshoorn uit 1982, als deel 1 van de serie Open Domein van De Arbeiderspers. Het doet aan de constatering niets af. Maar van een rijke biografische cultuur, een traditie zo u wilt, kan pas gesproken worden als er reactie komt.

Biografen lijken zich steeds meer bewust te zijn van het belang van de methodologische keuze. En ook al wordt er flink op biografieën gereageerd in de dag- en weekbladpers, op de biografische methode hoor je maar weinig weerklink. De biografen hebben de laatste twintig jaar een voorzet gedaan, het wordt tijd daarop te reageren.

Willem Otterspeer en Michael Zeeman hebben wel eens een knuppel in het hoenderhoek gegooid. Otterspeer heeft op provocerende toon beweerd dat het genre biografie niets kan toevoegen aan de geschiedwetenschap en dat biografen eerder literaire auteurs moeten willen zijn dan wetenschapper.⁵ Zeeman schreef in 1998 in het tijdschrift *Feit & Fictie* dat de recente Nederlandse biografieën rampzalig slecht zijn wegens gebrek aan 'een zinnig volwassen discours' over het wezen van de biografie en het uit de weg gaan van methodologische vragen, historische evaluaties, verbinding met andere figuren, vergelijking, reflectie over de aard van de selectie en de herkomst van de gedemonstreerde invalshoek.⁶

Een beetje gelijk had Zeeman wel. Er worden weliswaar stellingen betrokken maar van een discours is nauwelijks sprake. Het is een teken aan de wand dat biografen zelden naar elkaar verwijzen wanneer het over hun methode gaat.

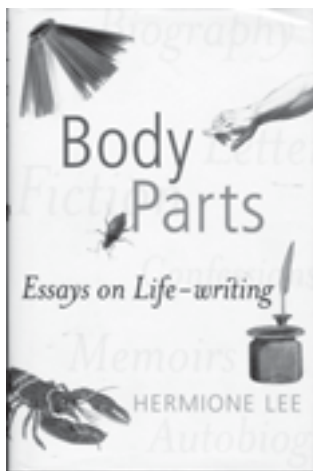

In *Mapping Lives* staat een inspirerend artikel van de Australische onderzoeker James Walter waarin hij pleit voor reflectie op theorie en methode in biografische teksten. Dat is nodig, zo zegt Walter, om het biografisch onderzoek op een hoger plan te brengen. Daar hebben we meer aan dan steeds maar weer op congressen en symposia biografen aan het woord te laten die vertellen hoe spannend het was om hun boek te schrijven. Methodologische problemen worden aan het licht gebracht door te luisteren naar wat biografen in theoretische beschouwingen over hun werk zeggen.⁷

Laten we daarmee dan maar beginnen. Dat is nodig om de bescheiden biografische traditie van weerwoord te voorzien, die traditie die nu om en om de twintig jaar bestaat. Want een cultuur zonder weerwoord dommelt in.

Ik ben eenvoudigweg nagegaan wat Nederlandse biografen zelf in hun biografieën gezegd hebben over hun werkwijze. Ik bedoel dan niet hoe ze een langgezochte getuige hebben opgespoord of welke problemen ze hadden om in een bepaald archief te komen. Ook de vraag of de noten per pagina of per hoofdstuk genummerd moeten worden, laat ik weg. Nee, ik heb van een aantal Nederlandstalige biografieën geïnventariseerd wat de biografen in hun voorwoorden, inleidingen, naschriften en flapteksten – ik noem dat in navolging van Gerard Genette parateksten – beweren dat niet direct betrekking heeft op de door hen beschreven protagonist maar eerder op hun methode. Met andere woorden: welke opmerkingen met een suggestie van algemene geldigheid vinden biografen van belang. Ik ontvouw hier dus geen nieuwe theorieën, zelfs geen oude, maar ik leg u een paar observaties voor op basis van meta-uitspraken die de mannen en vrouwen uit de praktijk, de biografen dus, hebben gedaan ter begeleiding van hun biografie.

Vanzelfsprekend zijn niet alle Nederlandstalige biografieën in dit onderzoek betrokken, laat staan dat ik ze allemaal gelezen of herlezen heb. Ook wil ik hier de discussie laten rusten die over menig boek gevoerd kan worden: is het wel een biografie. Zelfs wil ik niet verhelen dat de parateksten die ik gelezen heb geen afspiegeling zijn van *de* biografie. Verder geef ik onmiddellijk toe dat acteurs, dominees, sporthelden en natuurwetenschappers onderver-

tegenwoordigd zijn. En is niet op voorhand ervan uitgegaan dat in biografieën die verschenen vóór halverwege de jaren tachtig geen zinnige observaties over methode kunnen staan.

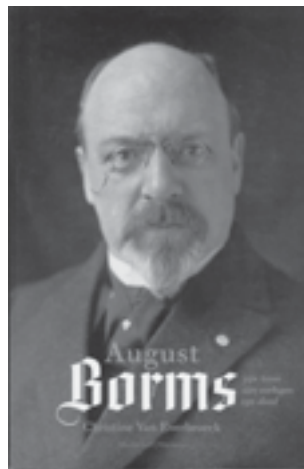
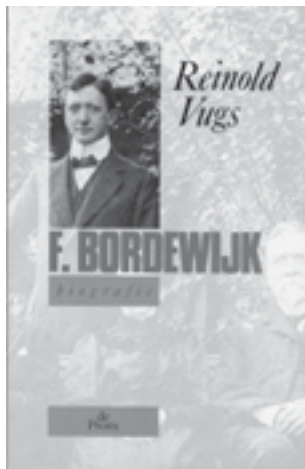
Ambities

Richard Holmes heeft enkele aanbevelingen gedaan voor biografen:

- 1 Eert de biografie als een levend, experimenteel en multidisciplinair genre.
- 2 Begeert niet uw buurman de romancier. In het huis van de non-fictie zijn evenveel kamers als in dat van de fictie.
- 3 Erken dat de biografie op zijn best is als de menselijkheid in het licht wordt gezet in al zijn contradicties.
- 4 Wees je ervan bewust dat de biografie boven de roddel moet staan, de biograaf dient zich te verantwoorden voor de historische rechtvaardigheid en het menselijke begrip.
- 5 Feiten zijn nodig voor het buitenkantverhaal, dat alleen nodig is om de binnenkant te onthullen, om de waarheid begrijpelijk te maken.⁸

Wat zijn de ambities van Nederlandse biografen? Welk type biografie streven ze naar eigen zeggen na?

Wim Hazeu schrijft in zijn Achterbergbiografie: 'Met het oog op toekomstige biografieën over Achterberg kon ik niet nalaten om het zwaarste accent op feiten en gebeurtenissen te leggen'. Michel van de Plas over zijn Bomansbiografie: 'Deze levensbeschrijving is in eerste aanleg ontstaan uit de diepgevoelde behoefte, de man beter te leren kennen die mij zijn vriend noemde en die mij tegelijkertijd nooit echt wilde laten zien wie hij was. [...] Wat mij gedurig terugbracht naar het opsporen van de feiten was de toenemende overtuiging dat hij begrepen wilde worden in zijn onderhuidse levensstroom, dat hij heimelijk hunkerde naar het afluisteren van zijn ziel. [...] Daarnaast heb ik vooral de feiten voor zichzelf willen doen spreken, en het

aan de lezer willen overlaten ze te interpreteren. Tot een psychologisch portret voelde ik mij niet geroepen'. Hier is dus sprake van de zogenaamde feitenbiografie, de feiten van de protagonist welteverstaan.

Jan van der Vegt daarentegen in zijn Hans Andreusbiografie legt de nadruk op de vermeende biografische feiten in het literaire werk: 'Voor de lezer van zijn werk doen [die] anekdotes in zijn gedichten zich voor als brokstukken van een autobiografie. Dat fragmentarische levensverhaal van het schrijvende ik kan men de schaduwbiografie van Hans Andreus noemen. [...] Zijn levensverhaal is daardoor [vernietigen van autobiografisch materiaal] een kaart vol witte vlekken die hij merendeels zelf heeft aangebracht om er beelden uit de schaduwbiografie te kunnen intekenen'. En je zou van Rudi van Dantzig kunnen zeggen dat hij in zijn biografie van Willem Arondéus de feiten van de biograaf centraal stelt: 'Ik heb geprobeerd me een aantal situaties uit Arondéus' leven eigen te maken, ik heb een aantal emotionele omstandigheden ingevuld en de vrijheid genomen om de personen die een periode met Arondéus "meeleefden" enig reliëf te geven'.

Reinold Vugs, de biograaf van Bordewijk, formuleert het weer anders maar hoort wel in dezelfde categorie thuis als Van Dantzig: 'Het is de opdracht van een auteur van een schrijversbiografie de verhouding tussen feit en fictie te beschrijven, en daarmee op zoek te gaan naar de aard van het proces van literaire transformatie. Mijn boek is een verslag van deze zoektocht'.

Frederic Bastet in zijn Couperusbiografie dekt zich op dit punt in: 'Bij Couperus kan men er dan niet omheen vrijwel ál het werk bij de biografie te betrekken. [...] Het resultaat zal zijn dat wij minder met een biografie dan met een kroniek van een schrijversleven te maken hebben. Dat is iets anders. Uitgangspunt is geweest het verzamelen van zoveel mogelijk feiten; het chronologisch rangschikken daarvan; het trachten die feiten met het literaire werk in overeenstemming te brengen; het trekken van conclusies, maar dit laatste met vele restricties, omdat de lezer die gevolgtrekkingen beter zelf zal kunnen maken. Bij een werkelijke biografie, zoals die van Wolfgang Hildesheimer over Mozart – een aantal discutabele kwaliteiten daarvan

nu maar in het midden gelaten – zal de schrijver zijn eigen interpretatie voorop stellen’.

Dan zijn er de biografen die de ambitie hebben hun held als een representant van een groep neer te zetten, zoals Joost Divendal en Henriëtte Lakmaker die over hun biografie van Emmy Belifante spreken als een ‘uitsnede uit de vrouwen-, pers-, joodse en Haagse geschiedenis’. En Jan Willem Stutje over Paul de Groot: ‘Op zoek naar de individualiteit van De Groot hoopte ik meer inzicht te krijgen in het stalinisme, het politieke systeem waaraan hij in Nederland in belangrijke mate vorm gaf’. Of zoals Elsbeth Etty in haar biografie van Henriette Roland Holst zegt: ‘Ik stond dus voor de taak Henriette Roland Holst te ontmythologiseren, in de betekenis van *vermenselijken*’. Van Barbara Tuchman neemt ze over dat biografie ‘a prism of history’ is, ‘dat het universele in het particuliere omvat’.

De verantwoording van elke biografie schuilt, denk ik, in de vraag in hoeverre inzicht in het leven meer begrip verschaft over het werk. Vanuit die opvatting zijn er de biografen die in elk geval in hun inleiding suggereren dat er geen reden is voor een biografie, maar eerder behoefte bestaat aan een monografie van een bepaald thema. Elisabeth van Blankenstein over haar grootvader M. van Blankenstein geeft blijk van die opvatting: ‘Het leek mij dat een wetenschappelijke biografie van een vooraanstaand journalist uit die periode een goede “onderzoeksmethode” zou zijn, omdat daarin ongetwijfeld ook belangwekkende ontwikkelingen in de journalistiek aan de dag zouden treden. [...] Anderzijds mocht niet gebeuren dat ik uit vrees voor een hagiograaf versleten te worden, juist krampachtig zou gaan zoeken naar situaties waaruit hij minder gunstig naar voren kwam. Het is niet mijn bedoeling geweest te pogen een compleet beeld te geven van de *mens* Van Blankenstein. Het ging mij voornamelijk om zijn functioneren als journalist en de betekenis daarvan voor de Nederlandse maatschappij. Op deze wijze kon ik er naar streven mijn onderzoek zakelijk te houden’.

Een categorie die ik hier wil onderscheiden is die van de biografie met de ambitie om een leven te modelleren naar een visie. Léon Hanssen in zijn

samenvatting van zijn tweedelige biografie van Ter Braak, nadat hij de eerste editie niet van een verantwoording wilde voorzien onder het argument ‘Als je gaat uitleggen hoe je te werk bent gegaan, is dat zoiets als een sigaret roken in een haringstal. De methode moet uit de uitvoering blijken’.⁹ In de samenvatting van zijn biografie geeft hij die verantwoording wel: ‘Daarom [omdat Ter Braak een denker was] wordt Ter Braaks leven in deze biografie beschreven vanuit het principe van de creatieve destructie’. Maar ook Hans Werkman over J.K. van Eerbeek heeft een opdracht: ‘Dit boek is een poging tot reconstructie van een heel leven. [...] Deze biografie wil aantonen hoe onrechtvaardig het was, ook in hét licht van de karakteristieken van Ter Braak en Rijnsdorp, dat Van Eerbeek na de Tweede Wereldoorlog werd bijgeschreven in het vergeetboek. Ik heb zijn naam daarin willen doorstrepen’. En W.S. Huberts over zijn George Kettmannbiografie: ‘De onderhavige studie tracht dit isolement op te heffen – niet uit sympathie of mededogen met Kettmann of zijn werk, maar omdat het doodzwijgen van de nationaal-socialistische letterkunde een groot gevaar in zich bergt’.

Typologie

Richard Holmes, toch vaak aangehaald als voorbeeld voor de literaire biograaf, heeft aan de vooravond van zijn Huizingalezing in 1997 in *NRC Handelsblad* (14 november 1997) zijn werkwijze in drie fases onderverdeeld:

- het verzamelen van materiaal, het bureauwerk
- het veldwerk, op pad, plekken bezoeken, mensen interviewen
- het schrijfwerk, the dreamwork

Zegt de werkwijze van de biograaf iets over het type biografie dat hij schrijft? Vanzelfsprekend, alleen is het de vraag of hij zich daarvan bewust is. Jacques Presser in elk geval wel. Hij begint zijn biografie van Napoleon met een citaat van Stendhal: ‘La préface d’un livre historique en est une partie nécessaire; elle satisfait à cette question: Quel est cet homme qui vient me faire des

récits?'. Het antwoord op deze vraag (Wie is de man die me dit verhaal vertelt?) geeft tevens een antwoord op de vraag: Wat voor soort biografie is dit? Presser schreef zijn boek tijdens de bezetting, beter, omdat hij in een bezet land leefde: 'Levend in een periode van persoonlijke dictaturen, opgenomen in een maatschappelijke ontwikkeling, die op vele plaatsen geleid heeft tot het opstellen van een individu als leider, staatshoofd, staatsfetisj, kwam de schrijver op de gedachte, een persoonlijke dictatuur uit het verleden te onderzoeken in haar ontstaan.[...] Door die opzettelijke evenwijdigheid krijgt, evenals bij Plutarchus, de eerste vita een heel ander reliëf dan in een zelfstandige biografie'. Voila, Presser als geëngageerd historicus wil via het verleden iets over zijn eigen tijd vertellen.

Wam de Moor in zijn Van Oudshoornbiografie zegt in de geest van 'de angelsaksische biografie' te hebben gewerkt en maakt een duidelijke keuze: 'De grote lijn van deze biografie van Van Oudshoorn wordt bepaald door de gebeurtenissen in het leven van de schrijver. Tot die gebeurtenissen reken ik op de eerste plaats de verschijning van zijn werken'. De Moor onderscheidt in navolging van James Clifford in *From puzzles to portraits* vijf vormen van biografie.¹⁰ De objectieve, de wetenschappelijk-historische, de artistiek-wetenschappelijke, de narratieve en de fictionele biografie. De Moor kiest voor de artistiek-wetenschappelijke. Deze zelftypering klinkt niet slecht, maar als De Moor nu eens voor 'de wetenschappelijk-historische' vorm had geopteerd zou niemand daarin enige tegenspraak met zijn biografie hebben gezien.

Een aparte categorie, waar het gaat om typologie, is die waar het type biografie bepaald wordt door de wensen van de gebiografeerde. Het *dreamwork* komt in deze categorie dus niet van de biograaf. Peter de Ruiter over zijn Hammacherbiografie: 'Dit boek is niet een biografie van het soort waarin het beschrijven van een persoonlijk leven, met periodes van voorspoed en tegenslag, centraal staat. Het gaat voornamelijk over Hammachers werkzame leven. [...] Een afspraak tussen ons beiden is geweest dat ik geen gegevens uit de privé-sfeer zou verwerken'. Het is dus een 'werkbiografie' geworden.

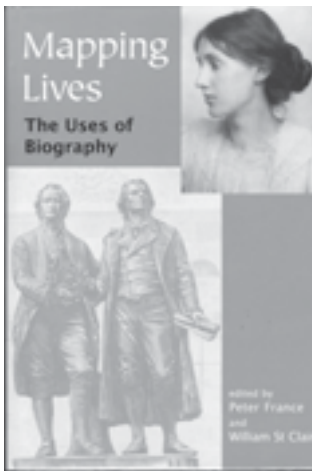
Hier heeft Oscar Wilde dus geen gelijk met zijn adagium: ‘Elke grote geest heeft zijn discipelen, maar het is altijd Judas die zijn biografie schrijft’.

Judith Schuyf geeft in haar verantwoording van haar biografische studie over de Groningse schandknaap Tieman Hofman blijk van ideologische vooringenomenheid: ‘Tiemon Hofman verdient een eigen biografie, niet omdat hij bijzondere prestaties leverde, maar omdat hij de enige persoon is die erkend is door de Nederlandse staat als vervolgde op grond van zijn homoseksualiteit’.

Gé Vaartjes kiest een tegenovergesteld standpunt. Hij geeft de feiten over Herman de Man en de lezer moet daar het verhaal zelf bij bedenken: ‘Ik hoop met deze biografie dat beeld zoals het bij velen leeft – de eenvoudige verteller van knusse verhalen – te verdiepen door hem ook te laten zien in zijn andere hoedanigheden. [...] Dat materiaal heb ik dusdanig bewerkt dat de lezer, zo hoop ik, in staat is ook zelf een beeld van De Man te creëren’.

Schuyf en Vaartjes lijken zich aan te sluiten bij Thomas Carlyle, die vond dat het schrijven van een biografie boven alles een daad van sympathie moet zijn. En dat niet iedere biografie daaraan voldoet, vindt Germaine Greer. Volgens haar zijn biografen verkrachters die beschreven personen opofferen aan hun hang naar *literaire onderdrukking*. Greer bedoelde met deze uitval dat het geen pas geeft om schrijvers in hun maatschappelijk leven te interpreteren en te confronteren met verhalen en situaties uit hun literaire werk. Precies dus wat Jan van der Vegt in zijn biografie van Hans Andreus wél deed: het fragmentarische levensverhaal van het schrijvende ik als de schaduwbiografie beschouwen en dat verhaal aanvullen door middel van historisch onderzoek. Volgens sommigen wordt dit een schrijversbiografie genoemd. Het materiaal van de schrijver – de taal – is identiek aan het materiaal van de biograaf. Maar als Nabokov over Gogol schrijft, of Carmiggelt over Elsschot wordt dat ook wel schrijversbiografie genoemd.

Kees Snoek poneert zijn biografie van Du Perron nadrukkelijk als schrijversbiografie, maar met argumenten die zo breed zijn dat elk type biografie onder zijn verantwoording te rangschikken valt: ‘Deze biografie is ook nadrukkelijk een schrijversbiografie, dat wil zeggen een biografie waarin

leven en werk zoveel mogelijk in relatie tot elkaar worden behandeld. [...] Het gaat dan niet alleen om de psychoanalyse (waar Dresden zich tegen verzettede), maar ook om sociale, historische en culturele aspecten’.

In de historiografie van de theorievorming van de biografie in Nederland zijn behalve de hierboven genoemde ook nog twee andere uitgaven verschenen: *Aspecten van de literaire biografie* uit 1990 en twee jaar later gevolgd door *Aspecten van de historische biografie*. Ik wil hier niets afdoen aan de veelal verstandige bijdragen in deze bundel. Maar toch bevestigt deze twin-uitgave een groot misverstand, namelijk dat niet alle biografieën gebaseerd zijn op historisch onderzoek. Wordt deze serie nu voortgezet met delen onder de titel *Aspecten van de biologische biografie*, *Aspecten van de journalistieke biografie*. En hoe staat het met de natuurwetenschappelijke biografie?

Bronnen

De hele wereld is een bron, maar het is toch het programma van de biograaf dat bepaalt of een bron bruikbaar is.

Harry van Wijnen geeft een treffende illustratie van die stelling in zijn biografie van de Rotterdamse fabrikant D.G. van Beuningen, *Grootvorst aan de Maas*, die aanvankelijk aangekondigd werd onder de titel *Roofridder aan de Maas*: ‘Speculaties over wat Van Beuningen zou zijn overkomen als de overheid zijn transacties met de Duitsers niet door de vingers had gezien, heb ik laten rusten, omdat justitie strafrechtelijk niet in actie is gekomen’. Dat lijkt me niet te getuigen van een eigen visie. Hoe anders is dat met Angenies Brandenburg. Zoals blijkt uit het genoemde artikel van Elsbeth Etty, waarin een saillant verhaal staat van wat het effect kan zijn van een methodologische keuze, evenals de verantwoording daarvan. In haar memoires *Omzien in verwondering* bekende Annie Romein dat ze ooit uit haat een moord op een hond heeft gepleegd, op de geliefde hond van de vrouw bij wie ze in de hongerwinter van 1944 in huis woonde en die haar te eten gaf. Omdat het door

Annie gehate beest ook te eten kreeg, liet ze hem een spuitje geven. Dit verhaal komt niet in de biografie van Angenies Brandenburg voor. De reden daarvoor is duidelijk: ze koos ervoor de autobiografie niet te gebruiken omdat ze had gemerkt dat die vol leugens stond. Het verhaal over de hond heeft ze kennelijk nergens anders bevestigd gekregen. Ze heeft het weggelaten uit haar vooraf gekozen uitgangspunt de memoires niet als bron te gebruiken.

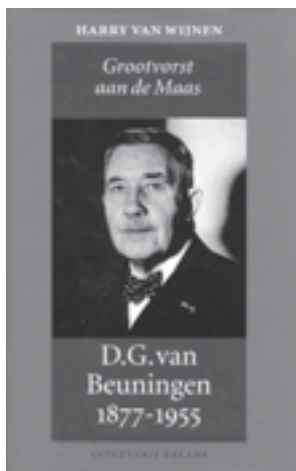
Mineke Bosch daarentegen schrijft in haar inleiding van de biografie van Aletta Jacobs, sprekend over de 'waarachtigheid' van de bronnen: 'Woorden als "waarschijnlijk", "wellicht", "vermoedelijk" en formules als "het is aan nemelijk dat" behoren tot de standaarduitrusting van iedere biograaf'. Is dat zo? Volgens Hermione Lee in elk geval niet. Zij haalt een criticus aan die zegt dat als een biograaf schrijft 'I think' er dan bedoeld wordt 'I don't know'.

Verantwoording

Opmerkingen over methode worden doorgaans achteraf gemaakt. Ze dienen niet als uitgangspunt, wel bij Angenies Brandenburg, zoals uit het verhaal over de hond blijkt. Wam de Moor heeft zijn biografie 'artistiek-wetenschappelijk' genoemd nadat het boek geschreven was en hij het nodig vond er een etiket op te plakken.

Nederlandse biografen houden er niet van om te psychologiseren. Maar wat is dat precies: psychologiseren? Het vergt een apart onderzoek om biografen te inventariseren die 'psychologiseren' verwarren met 'interpreteren'. De biograaf van Jan Arends zegt ergens dat hij zich verre houdt van psychologiseren en schrijft vervolgens een biografie waarin hij zijn protagonist zelfs gedachten en dialogen in de mond legt. Maken we van 'psychologiseren' iets in de geest van 'verbeeldingskracht gebruiken', literaire verbeeldingskracht liefst, dan blijkt er minder weerstand te bestaan.

Johan Huizinga polemiseerde met zijn neef Menno ter Braak om het genre *Vie Romancée* te bekritisieren. In de jaren twintig maar vooral in de jaren dertig

van de vorige eeuw is dat een hele discussie geweest. Vergeten schrijvers al Jo Otten en Constant van Wessem hebben daar driftig aan meegedaan." De *Vie Romancée* toen en 'schrijven met literaire middelen' tegenwoordig worden ingezet als argument voor vernieuwing van de biografie. Het is een belediging van historici zoals Huizinga, Kossmann of Wesseling om te denken dat alleen literaire auteurs goed kunnen schrijven.

Verplaatsen we die discussie over de geromantiseerde biografie naar de huidige tijd, dan blijkt die zeer actueel te zijn zonder dat er iets aan toegevoegd wordt, behalve dat de term *Vie Romancée* nu taboe is, terwijl menig biograaf niet beter gevleid kan worden dan met een recensie van zijn boek waarin staat dat zijn biografie de trekken van een roman heeft. Het zelf bedenken van gegevens zonder dat dit in het verhaal duidelijk wordt, in relatie tot de biografie, heet nu 'literaire verbeeldingskracht'. Maar 'psychologiseren'? Nee, daarbij trekt de Nederlandse biograaf een vies gezicht.¹² Waarschijnlijk omdat hij daarbij aan de *Vie Romancées* van Hedwig Courts-Mahler en aanverwanten denkt. Of aan Woody Allen en zijn zielige *shrink*-verhalen, en dat elke droom over een dood paard staat voor: 'angst voor zwangerschap'.

Paul van der Steen – de Calsbiograaf – schrijft: 'De tijd voor Cals' entree in de Tweede Kamer in 1948 en de jaren na zijn aftreden als minister-president in 1966 horen net als een aantal privé-beslommeringen onlosmakelijk bij zijn levensverhaal, al is het alleen al omdat ze ook het denken en handelen van de hoofdpersoon in de volle schijnwerpers van de publiciteit mee helpen verklaren'. En ook hier de geruststelling dat Cals' psyche niet ontrafeld wordt. 'De vakkennis van de geschiedschrijver schiet daarvoor tekort. Bovendien is een overleden hoofdpersoon ook geen pre voor een succesvolle therapeutische sessie', zegt Van der Steen.

Herman Langeveld schrijft in zijn Colijnbiografie: 'Dit boek is in vrij sterke mate een politieke biografie geworden'. Een aanduiding die volgens Van der Steen 'niet deugt'. Over Cals zegt hij: 'Dit is een biografie van een politicus'. Langeveld geeft aan dat hij een 'politieke biografie' heeft geschreven, niet helemaal uit vrije keus, maar bij gebrek aan documentatie over het privéle-

ven van Colijn. ‘Met het overwegend politieke karakter van deze biografie hangt ook samen de terughoudendheid die ik heb betracht bij het psychologisch duiden van handelingen en opvattingen van Colijn.’

Jan de Bas verantwoordt zijn biografie van de wielrenner Cees Erkelens door de plaats van sport in onze maatschappij te duiden: ‘Aandacht voor de historische aspecten van “de belangrijkste bijzaak in het leven”, zoals sport ook wel wordt genoemd, vergroot het inzicht in het verleden van onze vrijetijdsbesteding. Tevens biedt de sportgeschiedenis een vernieuwend perspectief op het vertrouwde uit de algemene geschiedenis; in veel gevallen zal dit een vergroting van het historisch besef tot gevolg hebben’. Dat zo’n argumentatie ook tot oppervlakkige onzin kan leiden, illustreert de schrijver, journalist en verzetsman Emile van der Wilk in zijn biografie van Ed. de Nève: ‘Het boek over een avontuurlijke man in de twintigste eeuw, een grimmige eeuw waarin voor avonturiers eigenlijk geen plaats meer is. Hij nam intens deel aan de gebeurtenissen in deze eeuw. Een beschrijving van zijn leven is daarom ook een beschrijving van een stuk historie’.

Jacques Bosmans over Carl Romme wil in zijn biografie een beeld geven dat kritisch is ‘en meer begrijpend dan beoordelend’. Hij werkt vanuit de ‘gekende werkelijkheid’: ‘Anders gezegd, hij zal de rol van de psyche in die geleefde werkelijkheid bij voorkeur alleen dan in de beeldvorming betrekken voor zover die rol kan worden gekend vanuit de beschikbare documentatie.’ Dat de lezer niet in de verleiding komt te denken dat Bosmans de psycholoog wil uithangen!

De Amerikaanse president Calvin Coolidge stond wantrouwend tegenover alles dat zich aan zijn directe waarneming onttrok. Een vriend die met hem een weide vol schapen passeerde, merkte op dat de schapen zo keurig geschooren waren, waarop Coolidge in volle ernst reageerde: ‘Ja, tenminste aan de kant die wij kunnen zien’. De anekdote is ooit beschreven door de psycholoog A.M.J. Chorus als voorbeeld van extreme wantrouwigheid.¹³ Maar je kunt ook de vraag stellen: zou Coolidge een goede biograaf zijn geweest? Het antwoord op die vraag is afhankelijk van de biograaf aan wie je haar voorlegt. Ja, zal de een zeggen, Coolidge wilde alle feiten verzamelen voordat hij tot een conclusie kwam. Nee, zegt de ander, het ontbrak de president aan fantasie om het geheel te beoordelen op basis van een gedeeltelijke observatie. Sommigen zouden dat laatste verbeeldingskracht noemen. De psycholoog A.D. de Groot, noemde dat wetenschap bedrijven op basis van toetsing door partitie, om daarna de eigen conclusies te toetsen aan de andere kant van het schaap, zal ik maar zeggen.

Ten slotte

Er valt nog weinig te concluderen. Mijn opmerkingen moeten slechts begrepen worden als een aanzet en een pleidooi voor nader onderzoek. Het gepraat over de biografie als een roman is de dood in de pot. In die hele discussie tussen kunstenaar of historicus worden twee dingen door elkaar gehaald: het onderzoek (verzamel- en veldwerk) en de vorm (dreamwork) waarin dat

onderzoek gegoten wordt. Alsof boeken van zogenaamde gewone historici allemaal dezelfde vorm hebben. Over die vorm als geïsoleerd verschijnsel valt van alles te zeggen maar geldt dat niet voor elk cultuurhistorisch boek. Wie de biografie in de marge van een beetje-kunstenaar drukt, bewijst lippen-dienst aan het misverstand dat je het bronnenonderzoek ter voorbereiding van een biografie kunt vervangen door artistiekeiteit.

Richard Holmes, met zijn fases bureau-, veld en dreamwork, kan ons ook leren dat het verschil met die gewone historicus echt niet zit in fase 3. Er zijn heus wel historici die hun verbeeldingskracht (dreamwork) gebruiken. *Herfsttij der Middeleeuwen* voldoet aan deze fasen zonder dat iemand op het idee komt deze *evergreen* een roman te noemen. De biografie, de historicus en elke non-fictieschrijver mag, nee moet, over verbeeldingskracht beschikken wil hij kunnen ‘dromen in zijn bronnen’, dat is het essentiële verschil met de romancier. De biografie is vóór alles historicus, of zoals Holmes in zijn aanbevelingen zegt: ‘Begeert niet uw buurman de romancier’. In het huis van de non-fictie zijn evenveel kamers als in dat van de fictie’. En vervolgens kun je biografen scheiden in de zogenaamde bevers en vlinders, de bevers houden de bronnen dicht bij de hand, de vlinders stellen zich wat onafhankelijker van hun documentatie op.¹⁴

Sinds het woord biografie voor het eerst werd gebruikt in de *Dictionnaire de Trévoux* uit 1721, wordt er gediscussieerd over hoe je de ideale biografie schrijft. William Somerset Maugham heeft over die ambitie geschreven: ‘There are three rules for writing biography’, maar zo voegt hij er opgewekt aan toe: gelukkig weet niemand welke dat zijn.¹⁵

Bibliografie van genoemde biografieën

- Jan de Bas, *Hervormd op wielen. Het leven van wielerkampioen Cees Erkelens (1889-1959)*. Aspekt, Soesterberg 2005.
- Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Querido, Amsterdam 1987.
- Elisabeth van Blankenstein, *Dr. M. van Blankenstein. Een Nederlandse dagbladplaat 1880-1964*. Sdu, Den Haag 1999.
- Mineke Bosch, *Een onwrikbaar geloof in rechtvaardigheid. Aletta Jacobs 1854-1929*. Balans, Amsterdam 2005.
- Jacques Bosmans, *Romme. Biografie 1896-1946*. Het Spectrum, Utrecht 1991.
- Simon Carmiggelt, *Ontmoetingen met Willem Elsschot: met brieven en een nagelaten manuscript van Willem Elsschot*. De Arbeiderspers, Amsterdam 1985.
- Rudi van Dantzig, *Het leven van Willem Arondeus 1894-1943. Een documentaire*. De Arbeiderspers, Amsterdam 2003.
- Joost Divendal en Henriëtte Lakmaker, *Emmy Belifante 1875-1944. Tussen rook, alcohol en mannen*. Balans, Amsterdam 2001.
- Elsbeth Etty, *Liefde is heel het leven niet. Henriette Roland Holst 1869-1952*. Balans, Amsterdam 1997.
- Léon Hanssen, *Want alle verlies is winst. Menno ter Braak 1902-1940, deel een 1902-1930*. Balans, Amsterdam 2000; Hanssen, *Sterven als een polemist. Menno ter Braak 1902-1940, deel twee 1930-1940*. Balans, Amsterdam 2001.
- Wim Hazeu, *Gerrit Achterberg. Een biografie*. De Arbeiderspers, Amsterdam 1988.
- W. S. Huberts, *Schrijver tussen daad en gedachte. Leven en werk van George Kettmann Jr. (1898-1970), met een bibliografie*. Stichting Bibliographia Neerlandica, 's-Gravenhage 1987.
- Nico Keuning, *Angst voor de winter. Het leven van Jan Arends*. De Bezige Bij, Amsterdam 2003.

- Herman Langeveld, *Dit leven van krachtig handelen. Hendrikus Colijn 1869-1944, deel een 1869-1933*. Balans, Amsterdam 1998; Langeveld, *Schipper naast God. Hendrikus Colijn 1869-1944, deel twee 1933-1944*. Balans, Amsterdam 2004.
- Wam de Moor, *Van Oudshoorn. Biografie van de ambtenaar-schrijver J.K. Feijlbrief, boek een 1876-1933*. De Arbeiderspers, Amsterdam 1982; De Moor, *Van Oudshoorn. Biografie van de ambtenaar-schrijver J.K. Feijlbrief, boek twee 1933-1951*. De Arbeiderspers, Amsterdam 1982.
- Vladimir Nabokov, *Nikolaj Gogol*. De Arbeiderspers, Amsterdam 1973 [eerste druk, New York 1944].
- Michel van der Plas, *Godfried. Het leven van de jonge Bomans 1913-1945*. Sesam/Bosch & Keuning, Baarn 1989.
- Jacques Presser, *Napoleon. Historie en legende*. Elsevier, Amsterdam 1946.
- Hans Renders, *Zo meen ik dat ook jij bent. Biografie van Jan Hanlo*. De Arbeiderspers, Amsterdam/Antwerpen 1998.
- Peter de Ruiter, A.M. Hammacher. *Kunst als levensessentie*. de Prom, Baarn 2000.
- Judith Schuyf, *Levenslang. Tiemon Hofman, vervolgd homoseksueel en avonturier*. Schorer Boeken, Amsterdam 2003.
- Kees Snoek, E. du Perron. *Het leven van een smalle mens*. Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam 2005.
- Paul van der Steen, Cals. *Koopman in verwachtingen 1914-1971*. Balans, Amsterdam 2004.
- Jan Willem Stutje, *De man die de weg wees. Leven en werk van Paul de Groot 1899-1986*. De Bezige Bij, Amsterdam 2000.
- Gé Vaartjes, *Herman de Man. Een biografie*. Aspekt, Soesterberg 1999.
- Reinold Vugs, F. Bordewijk; *een biografie*. de Prom, Baarn 1995.
- Hans Werkman, *De haven uitgraven. De wereld van J.K. van Eerbeek, schrijver (Meindert Boss 1898-1937)*. Verloren, Hilversum 2004.
- Harry van Wijnen, *Grootvorst aan de Maas. D.G. van Beuningen 1877-1955*. Balans, Amsterdam 2004.
- Emile van der Wilk, Ed. de Nève; *schrijver, journalist, verzetsman, 1889-1961*. De Schaduw, Tilburg 1989.

Noten

- 1 Jan Romein, *De Biografie. Een inleiding*. Ploegsma, Amsterdam 1946; Samuel Dresden, *De structuur van de biografie*. Daamen /De Sikkell, Den Haag /Antwerpen 1956; Jan Fontein, *Broeders in bedrog. De biograaf en zijn held*. Querido, Amsterdam 1997.
- 2 Peter France & William St Clair [red.], *Mapping Lives. The Uses of Biography*. Oxford University Press, Oxford 2002; Hermione Lee, *Body Parts. Essays on Life-Writing*. Chatto & Windus, Londen 2005; Carl Rollyson, *A Higher Form of Cannibalism? Adventures in the Art and Politics of Biography*. Ivan R. Dee, Chicago 2005; François Dosse, *Le pari biographique. Écrire une vie*. Éditions la Découverte, Parijs 2005.
- 3 Hans Renders, 'Verantwoording', in: *Zo meen ik dat ook jij bent. Biografie van Jan Hanlo*. De Arbeiderspers, Amsterdam 1998, p. 524-537.
- 4 Elsbeth Etty, 'Vlgroeid in het leven. De emancipatie van de Nederlandse biografie', in: *NRC Handelsblad*, 29 november 2002.
- 5 Willem Otterspeer, 'De wetenschap heeft geen behoefte aan de biografie: een biograaf moet meer schrijver dan historicus willen zijn', in: *Biografie Bulletin* 9 (1999), nr. 2, p. 122-129.
- 6 Michael Zeeman, 'Het laatste woord', in: *Feit & Fictie* 4 (1998), nr. 1, p. 7-12.
- 7 James Walter, "'The Solace of Doubt'? Biographical Methodology after the Short Twentieth Century', in: *Mapping Lives*, p. 321-335.
- 8 Richard Holmes, 'The Proper Study?', in: *Mapping Lives*, p. 7-18.
- 9 Monica Soeting, 'Schrijvers gezocht. Leven of werk? Die vraag is voor biografen passé', in: *de Volkskrant*, 22 december 2000.
- 10 James L. Clifford, *From puzzles to portraits. Problems of a literary biographer*. University of North Carolina Press, Chapel Hill 1970.
- 11 Jo Otten, *De moderne biografie*. A.A.M. Stols, Maastricht 1932; Constant van Wessem, 'De vie romancée', in: *De stem* 12 (1932), nr. 1, p. 273-276.
- 12 De uitzonderingen zijn genoemd in Nico Laan, 'Literatuurpsychologie', in: *Nederlandse Letterkunde* 7 (2002), nr. 3, augustus, p. 197-206.
- 13 A. Chorus, *Het beeld van de mens in de oude biografie en hagiografie*. Leopold, Den Haag 1962, p. 220.
- 14 Martin Ros, 'Een nieuwe toekomst van de biografie', in: *Maatstaf* 38 (1990), nr. 9/10, p. 2-7.
- 15 Dit artikel is gebaseerd op een voordracht gehouden op het congres Biografie Internationaal in Maison Descartes op 30 september 2005.